

УДК 343.9

Г.О. ВЕДЕРНІКОВА, Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України

ВПЛИВ МІКРОСЕРЕДОВИЩА НА СПРИЙНЯТТЯ НЕПОВНОЛІТНІМ КРИМІНАЛЬНОЇ СУБКУЛЬТУРИ

Ключові слова: кримінальна субкультура, кримінальні групи, молодіжні об'єднання, злочинність неповнолітніх

У сучасній науці під поняттям кримінальної субкультури розуміють сукупність духовних і матеріальних цінностей, які регламентують та упорядковують життя і злочинну діяльність кримінальних угруповань, що сприяє їх живучості, згуртованості, кримінальній активності та мобільності, спадкоємності поколінь правопорушників [1, с.73]. У зв'язку з тим, що соціалізація неповнолітніх відбувається в умовах трансформаційного періоду, вони стають більш вразливими до сприйняття кримінальної субкультури. Поширення норм кримінальної субкультури у середовищі неповнолітніх відбувається досить швидко. Це явище негативно відбивається на свідомості неповнолітніх та безпосередньо впливає на вчинення ними злочинів.

Науковому дослідженню кримінальної субкультури присвячені праці таких відомих вчених, як Ю.М. Антоняна, В.М. Анісімкова, О.М. Бандурки, Л.А. Беловольченко, Д.Л. Виговського, О.І. Гурова, К.Є. Ігошева, В.М. Кудрявцева, С.І. Левікової, В.Ф. Пирожкова, О.Б. Сахарова, В.М. Трубнікова, Г.Ф. Хохрякова та ін. Метою статті є викладення результатів вивчення впливу мікросередовища на сприйняття неповнолітнім кримінальної субкультури, оскільки асоціально налаштована особа, що не досягла повноліття і в якій не сформована суспільна культура, у більшому ступені, ніж правослухняні однолітки, схильна до вчинення протиправних дій, зокрема, – до вчинення злочину.

Основні процеси, що визначають криміногенну спрямованість спілкування неповнолітніх відбуваються у мікросередовищі. Мікросередовище, в якому живе неповнолітній, – поняття досить широке. Мікросередовище, за визначенням Ю.Д. Блувштейна, – це «особи, з якими індивід вступає у прямі контакти, різноманітні соціальні групи, до складу яких входить індивід або з діяльністю яких він стикається у своїй повсякденній життєвій практиці» [2, с.24]. Колектив навчального закладу, дворова або вулична компанія підлітків, нарешті, дорослі – педагоги навчальних закладів, сусіди – з цими людьми контакти неповнолітніх можуть бути найрізноманітнішими і всі вони істотно впливають на їх соціалізацію. У теперішній час, необхідно особливо зосередити увагу на зв'язок між негативним впливом мікросередовища неповнолітнього і сприйняттям ним кримінальної субкультури внаслідок взаємодії з таким середовищем. Ця проблема є актуальною ще й тому, що існує дуже тісний взаємозв'язок між кримінальною субкультурою молоді та злочинністю неповнолітніх взагалі.

Кримінальна субкультура знаходиться в стані постійного протиріччя і протистояння щодо пануючих у суспільстві соціальних і правових норм. Вона заснована на тому, що особа ізольовано розвивається в соціально-психологічному плані в групі, яка має стійку систему антисуспільних настанов, цінностей і норм у вигляді певних традицій, не сприймаючи при цьому (або сприймаючи в перевернутому вигляді) систему позитивних соціальних цінностей і норм культури суспільства в цілому. Потрапивши до злочинної групи і сприйнявши її субкультуру, особа звільняється від соціальних заборон, а нерідко порушення цих заборон не лише схвалюється, а й є однією з норм кримінальної субкультури [3, с.14–15].

У сучасному суспільстві особливого поширення отримав молодіжний варіант кримінальної субкультури, що є поєднанням цінностей і деяких зовнішніх атрибутів кримінальної субкультури з цінностями і символами звичайної молодіжно-підліткової субкультури.

Кожне неформальне молодіжне об'єднання на початковій стадії існування виробляє для себе цінності, які в подальшому будуть поділятися всіма представниками даного товариства. Ці цінності в тій чи іншій мірі відрізняються від традиційних цінностей «материнської» базової культури того культурно-історичного типу, в межах якого виникає неформальне молодіжне об'єднання та продукована ним молодіжна субкультура.

Цінності різних субкультур, по-перше, відповідають потребам людей, що входять в дану субкультуру, і, по-друге, є відповіддю субкультури на умови зовнішнього для неї світу, в який вона вбудована. Оскільки з часом потреби людей змінюються, то і набір цінностей не залишається постійним. Це означає, що в межах субкультур відзначається більш-менш швидка динаміка цінностей [4, с.72–75].

Процес формування кримінальної субкультури молоді відбувається в місцях позбавлення волі, а також у вуличних молодіжних угрупованнях під впливом норм і традицій кримінального світу. Вікові особливості молодих людей, особливо неповнолітніх, сприяють швидкому засвоєнню ціннісно-світоглядних і поведінкових настанов кримінальної субкультури. Для кримінальної субкультури молоді характерні абсолютизація та ідеалізація засвоєної кримінальної ідеології, підвищена жорстокість. У місцях позбавлення волі, де утримуються неповнолітні засуджені, діє більш складна система неформальної стратифікації, панують більш жорсткі правила і норми, ніж у місцях позбавлення волі для дорослих злочинців.

Вплив кримінальної субкультури на молодіжне середовище, в тому числі й на молодіжні субкультурні об'єднання, які раніше не відрізнялися кримінальною спрямованістю, сприяє їх стрімкій криміналізації, залученню молоді та неповнолітніх у злочинну діяльність і появі молодіжних злочинних угруповань. Виникаючи за територіальним принципом, молодіжні злочинні угруповання поступово

трансформуються в організовані злочинні об'єднання. При цьому залучення до злочинної діяльності молоді та неповнолітніх розглядається ними як один із ключових напрямів діяльності, оскільки це дозволяє створити численну й активну ударну силу і сформувати кадровий резерв для поповнення угруповань.

Те, що з боку суспільства вважається злочинним, аморальним вчинком, для представників субкультурних угруповань є чимось почесним, чому окремі їх представники присвячують своє життя. Нерідко з вуст таких людей можна почути: «У нас свій світ, своя мораль». Неформальне оточення являє собою потужне джерело впливу на систему поглядів, ціннісних орієнтацій і стереотипів поведінки молодих людей. Перебування в таких групах підвищує сумарну активність, упевненість у власних силах, породжує почуття безкарності [5, с.19].

Прагнення неповнолітніх до об'єднання в злочинні групи обумовлене їх віковими і психологічними особливостями. У неповнолітньому віці підлітки інстинктивно тяжіють до групового спілкування, проведення вільного часу, задоволення колективних потреб та інтересів. Неформальна група являє собою потужний інститут соціалізації, захищає її членів від зовнішнього втручання, генералізує вуличну та кримінальну субкультуру, заохочує протестантські настрої та жорстоко карає відступників. Таке об'єднання згуртовує своїх членів, надає відчуття сили і корпоративності, допомагає перебороти страх. Серед безумовних переваг кримінальної групи є чисельне домінування над потерпілим, підтримка і захист співучасників у разі небезпеки, сміливі приклади нахабності, жорстокості й виняткового цинізму з боку лідерів об'єднань, які підтримують злочинний дух членів групи, здійснюють колективний і особистий тиск на нерішучих осіб. Утім, навіть при групових нападах неповнолітні обирають у потенційні жертви фізично слабкіших однолітків, жінок, осіб, які тимчасово перебувають у безпорадному стані [6, с.29].

Хотілося б звернути увагу на підвищений ступінь вікової сегрегації¹ юних делінквентів. Вуличні (дворові) компанії приваблюють підлітків із кримінальним минулим, бездоглядних, вихідців з неблагополучних сімей, безпритульних та інших дезадаптованих елементів, позбавлених сімейного і соціального контролю та уваги. Для них такі осередки привабливі почуттям свободи, зняттям усіх соціальних табу, в повній мірі дозволяють реалізувати дитячий гедонізм і низькі прагнення та бажання. Саме тут найбільш повно усвідомлюється психосоціальна ідентифікація з криміналом, поширюються злочинна філософія, традиції, жаргон, характерний стиль поведінки. Природно, що таке середовище формує майбутнього злочинця і рано чи пізно приводять на лаву підсудних [6, с.54].

Відомо, що витоки формування криміногенних і кримінальних груп неповнолітніх перебувають у сімейному несприятливому оточенні підлітків, їх незадовільному становищі у первинному навчальному колективі, у порушенні принципу соціальної справедливості щодо окремих учнів, заформалізованістю роботи з ними. Моральні установки і психологічна атмосфера найближчого соціального оточення неповнолітніх набувають вирішального значення для розвитку та закріплення асоціальних звичок і стереотипів поведінки [7, с.4]. Тривала відсутність соціально корисної зайнятості (навчання, роботи) може розглядатись як причина злочинності неповнолітніх.

Злочинність неповнолітніх відрізняється від злочинності дорослих тим, що вона зумовлена особливостями психіки підлітків, її недостатньою зрілістю [5, с.20]. Особистість неповнолітнього правопорушника має деякі специфічні риси, які в сукупності своїй виступають як психологічна основа протиправних діянь. Істотний вплив на форму їх прояву мають вікові особливості психології і фізіології неповнолітнього [8, с.77].

¹ Зростання ролі вулиці як основного інституту соціалізації.

Свідомість певної групи підлітків знаходиться під впливом кримінальної субкультури, яка є новим віянням молодіжної моди. Психосоціальна ідентифікація з криміналом, романтизація кримінальних товариств, стилю спілкування і характерного жаргону підвищують авторитет неповнолітнього у референтній групі. Злочинна ідеологія насамперед приваблива для підлітків своїми споживацько-егоїстичними стандартами, комфортними умовами відпочинку, насолодою від утіх і розваг, використанням усталених правил співжиття у власних меркантильних інтересах [6, с.30].

Послаблення ролі інститутів соціалізації призвело до виникнення достатньо неконтрольованого суспільством соціального простору. У цьому просторі поза сферою соціального контролю з боку дорослих і виникають молодіжні субкультури. З функціональної точки зору ці субкультури можна розглядати як нові інститути самосоціалізації.

Кримінальна субкультура в її молодіжному варіанті тісно пов'язана з широким розповсюдженням соціальних девіацій – алкоголізму, наркоманії, проституції, які вражають молодь і підлітків, перетворюючи їх на потенційний резерв злочинного світу.

Поширенню молодіжної кримінальної субкультури сприяє її романтизація та популяризація сучасними засобами масової інформації, кінематографом. Крім того, відбувається процес так званої ретрансляції, тобто засвоєння людиною в місцях позбавлення волі частини світогляду.

Отримуючи правову інформацію з таких джерел, як колишні засуджені, однолітки, випадкові особи, неповнолітній міг скласти поверхневе і неправильне уявлення про те, що таке злочин. У результаті в свідомості багатьох неповнолітніх злочин постає в якомусь романтичному забарвленні: як діяння, що здійснюється сміливими, відважними людьми, які не бояться небезпек, які вміють їх долати. У такій формі це уявлення цілком «уживається» з деякими правильними моральними орієнтирами, поняттями про добро, справедливість та ін.

Однак, злочин, як би його не уявляли неповнолітні, завжди залишається суспільно небезпечним діянням, що завдає шкоди оточуючим людям. Рано чи пізно протиправна діяльність вступає у протиріччя зі сформованими моральними уявленнями. Зрештою неповнолітній потрапляє в полон до власних невірних правових уявлень і тим шкідливим звичкам, які є незмінними супутниками правопорушень [8, с.44].

Отже, відбувається духовна атрофія сучасного молодіжного середовища та його криміногенне забарвлення. [9, с.161–162]. Соціальна шкода кримінальної субкультури полягає у тому, що вона потворно соціалізує особистість, стимулює переростання вікової опозиції в кримінальну [1, с.73]. Як наслідок – маємо не просто особу неповнолітнього злочинця, а й, можливо, особливо небезпечного рецидивіста у майбутньому.

Дуже важливо виховати у неповнолітніх правильну моральну оцінку своїх інтересів та інтересів оточуючих. Виховання у них високої культури якраз і повинно бути підпорядковано завданню формування такої моральної самооцінки, яка в змозі виступити як домінуючий мотив суспільно корисної діяльності, що є основою реалізації як духовних так матеріальних інтересів. Лише за умови цілеспрямованої систематичної виховної роботи, що проводиться в сім'ї, у школі, в інших колективах, можливе успішне «зняття» тих рис особистості неповнолітнього правопорушника, які спонукають його до протиправної діяльності [8, с.68].

Отже, у роботі досліджено зв'язок явища кримінальної субкультури та безпосереднього соціального середовища неповнолітніх. Зазначено, що витоки формування криміногенних і кримінальних груп неповнолітніх перебувають в сімейному несприятливому оточенні, неправильному вихованні підлітка. Основним способом мінімізації впливу норм кримінальної субкультури повинно стати їх витіснення якісно іншими нормами – загальнолюдськими цінностями та схвалюваними суспільством зразками поведінки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пирожков В. Ф. Криминальная психология. Психология подростковой преступности. – Кн. 1 / В. Ф. Пирожков. – М. : Ось-89, 1998. – 304 с.
2. Блувштейн Ю. Д. Криминологические аспекты теории малых социальных групп / Блувштейн Ю. Д. // Изучение и предупреждение преступности. – Вильнюс, 1971. – С. 24.
3. Лукашевич О. Ю. Кримінальна субкультура як один із чинників відтворення злочинності/ О. Ю. Лукашевич // Криминологічні проблеми перехідного суспільства : зб. допов. учасників першої студентської криминологічної конф. (м. Харків, 30 листопада – 1 грудня 2001 р.). – Харків : Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2002. – С. 14–17.
4. Левикова С. И. Две модели динамики ценностей культуры (на примере молодежной субкультуры) / С. И. Левикова // Вопросы философии. – 2006. – 4. – С. 71–79.
5. Бандурка О. М., Трубніков В. М., Яровий А. О. Проблеми соціальної адаптації неповнолітніх, звільнених з виховно-трудових колоній / Бандурка О. М., Трубніков В. М., Яровий А. О. – Харків : НУВС, 2003. – 260 с.
6. Криминологічні проблеми попередження злочинності неповнолітніх у великому місті: досвід конкретно-соціологічного дослідження : монографія / кол. авт.: В. В. Голіна, В. П. Ємельянов, В. Д. Воднік та ін. ; за заг. ред. професорів В. В. Голіни та В. П. Ємельянова. – Харків : Право, 2006. – 292 с.
7. Беловольченко Л. А. Факторы развития и закрепления асоциальных привычек личности / Л. А. Беловольченко // Развитие украинской правовой системы за роки незалежності : тези доп. і наук. повідомл. міжнар. студ. наук. конф. за підсумками наук.-дослід. роботи 2004/2005 навч. року. – Харків : Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2005. – С. 4.
8. Игошев К. Е. Опыт социально-психологического анализа личности несовершеннолетних правонарушителей / К. Е. Игошев. – М. : НИ и РИО, 1967. – 80 с.

9. Боротьба з правопорушеннями у молодіжному середовищі : вітчизняний та міжнародний досвід матеріали міжнародної наук.-практ. конф. (м. Донецьк, 2 червня 2010 р.). – Донецьк : Донецьк. юрид. ін-т ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2010. – С. 161–162.

Ведернікова Г. О. Вплив мікросередовища на сприйняття неповнолітнім кримінальної субкультури / Г. О. Ведернікова // Форум права. – 2014. – № 4. – С. 29–33 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_4_7.pdf

Досліджено окремі аспекти явища кримінальної субкультури молоді. Зазначено, що молодіжна субкультура у зв'язку з радикальними змінами в суспільстві стає формою соціальної адаптації до реалій сьогодення. Стан злочинності неповнолітніх в Україні викликає занепокоєння, оскільки асоціально налаштована та деморалізована особа, що не досягла повноліття і у якої не сформована суспільна культура, більш схильна до вчинення протиправних дій, зокрема – до вчинення злочину. Кримінальна субкультура детермінує злочинність неповнолітніх. Основним способом мінімізації впливу норм кримінальної субкультури повинно стати їх витіснення якісно іншими нормами – загальнолюдськими цінностями та схвалюваними суспільством зразками поведінки.

***

Ведернікова А.О. Влияние микросреды на восприятие несовершеннолетним уголовной субкультуры

Исследованы отдельные аспекты явления криминальной субкультуры молодежи. Указано, что молодежная субкультура в связи с радикальными изменениями в обществе становится формой социальной адаптации к реалиям настоящего времени. Состояние преступности несовершеннолетних в Украине вызывает беспокойство, поскольку асоциально настроенная и деморализованная личность, которая не достигла совершеннолетия и у которой не сформирована общественная культура, более склонна к совершению противоправных действий, в частности, к совершению преступлений. Уголовная субкультура детерминирует преступность несовершеннолетних. Основным способом минимизации влияния норм криминальной субкультуры должно стать их вытеснение качественно другими нормами – общечеловеческими ценностями и одобряемыми обществом образцами поведения.

***

Vedernikova H.O. Microenvironment Influence on the Perception of Juvenile Criminal Subculture

Separate aspects of the phenomenon of criminal youth subculture have been studied. Specified, that youth subculture becomes a kind the social adaptation because of the radical changes in the society. Juvenile crime record in Ukraine causes public concern because antisocial and demoralized juvenile person who has no developed social culture is more likely to commit unlawful acts, in particular – to commit a crime. Subculture is one of determinants of juvenile criminal behavior. The main minimization method of influence of the criminal subculture standards consists in their substitution by other standards in behavior – common to all mankind and approved by the society.